

М. Шевченко 1860.

ББК (84) 4УКР. 6-5

Ш 73

Т. Г. Шевченко в творах і картинах

Черкаси, видавець Чабаненко Ю. А. — 2008. 152 с.

У збірнику вміщені поезії і картини Т. Г. Шевченка. Це спроба побачити героїв творів очима Кобзаря.

Черкащину не даремно називають Шевченковим краєм. Путівник запрошує читача побувати у місцях, пов'язаних з іменем поета та його творчістю.

ISBN 978-966-493-160-8

Редакційна колегія:

Г. П. Білоус, Е. А. Левицька, Ю. А. Чабаненко

Видано на замовлення
Головного управління з питань
внутрішньої політики
Черкаської обласної
державної адміністрації

© ГУВП ОДА оригінал-макет, 2008

Із Черкаса

Т. Г. Шевченко
в творах і картинах

СВОЮ УКРАЇНУ ЛЮБІТЬ

Григорій БІЛОУС

В основі сотворіння світу було Слово.

Господнє Слово.

В основі сотворіння вільної України було Шевченкове.

Його "Кобзар" – Біблія українського народу.

Його Давні Заповіді стануть Новими Заповідями для всіх прийдешніх поколінь – програмою дій для кожного, кому не байдужа доля невтомного, працьовитого народу, споконвіку ошукуваного сусідніми хитрунами та доморощеними провідниками, котрі намагалися знову запрягти його в мережані ярма чужої політики, чужої економіки, чужої культури, вготовували йому лаокоонове конання в обіймах невшикованих імперських інтересів так званого "старшого брата". Але на сторожі прагнень українського народу до незалежності, до волі Шевченко здавна поставив своє пророче, нескорене Слово, яке не раз рятувало Україну від соціального занепаду та духовної прирви. *"Свою Україну любіть, любіть її. Во вѣм'я люте, в останню тяжкую минуту за неї Господа моліть..."*

Я не випадково цитую саме ці рядки, звернені до всіх живих і ще ненароджених продовжувачів славного нашого роду в Україні й за її межами. – ці непромінуші рядки, що нині звучать, як найважливіший заповіт турботливого батька своїм нащадкам. Бог не дав

Шевченкові дітей, можливо, тому, що йому судилося стати духовним батьком усієї нації. Слова про необхідність любити Україну треба було б карбувати в душах усіх українців із перших років їхнього свідомого життя і делікатно нагадувати їм до смерті. Може, тоді у суспільстві поменшало б відступників і байдужців, ошуканців і зрадників, брехунів і обіцяльників, манкуртів і здирників, злодюг і волоцюг, перекиначків і вдавальників із себе прихильників Шевченкового слова, а побільшало б людей мудрих і діяльних, хто по-справжньому вболівав би за долю свого народу, хто б не шкодував зусиль для розпросторення його духовного життя, не вимагаючи за те ні слави, ні шани. Саме такого духовного велета послала доля Україні, обдарувавши його двома талантами – володіння Словом і Малюнком у поєднанні зі здатністю прозірливо вдивлятися не тільки в минуле, сучасне, а й у майбутнє, формулюючи свої пророцтва для прийдешніх поколінь.

Що раніше прокинулося в ньому – словесні чи зорові образи? Чомусь досі ніхто не звертав особливої уваги на те, що вже свій перший записничок для віршів юний Тарас оформляв як художник:

*...Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду...*

Так ким же він був? Художником, що вмів і прагнув ще й писати, чи поетом, що увічнював ще й малюнком тогочасну дійсність?

Він був *генієм*.

Це було унікальне поєднання рівнозначних здібностей, розвиток яких відбувався паралельно.

Мабуть, на роду було написано Шевченкові – спочатку брати уроки малювання у примітивних майстрів ширяєвих, щоб згодом стати професійним художником, та самотужки вчитися володінню словом у Котляревського, Сковороди і авторів Святого Письма, щоб постати перед світом поетом-пророком. Вже неможливо встановити, які найперші власні рядки спонукали молодого Тараса до подальшої словесної творчості. Вся ж його літературна спадщина починається камертонним:

Рече та стоїє Дніпр широкий...

До суто поетичного надбання Шевченка рано чи пізно прилучається кожен українець. Щасливий той, кому випало зробити це якомога раніше, в дитинстві, коли душа ще вразлива, коли пам'ять ще ясна. Тоді Слово Шевченкове робить душу здатною бачити позабуденне, бо без нього настає *авітаміноз душі*, бо тільки воно, як і гарна музика, облагороджує душу, робить її чутливою до краси і правди.

Кожен прочитає Шевченка по-своєму, у кожного – *свій* Шевченко, бо всяк вибирає в його спадщині те, що йому найбільше. Але щоб по-справжньому збагнути всю велич його творчості, треба прочитати його буквально всього, на що відважується не всяк, але це варто зробити, як *варто* побувати хоч раз у святому храмі і висповідатися у своїх гріхах, щоб не впасти у відступництво, не зрадити рідної мови, рідної культури, рідної історії, а навпаки – відчуті свою причетність до

всього споконвічно національного і поміслити себе справжнім, діяльним громадянином.

Пригадується виступ Віктора Андрійовича Ющенка у березні 1999 року під час відкриття оновленої експозиції Шевченківського музею в Керелівці. Тоді він сказав:

– Шановні друзі! Я глибоко переконаний в одному і про це хотів би зараз говорити. Про Шевченка треба говорити *тихо* – підкреслив він. – Тихо в тому розумінні, що це не проблема Шевченка, щоб до нього прийшли, це проблема наша, щоб ми зрозуміли, що це *нам* потрібно.

Я часто згадую ці слухні слова і думаю: всяк бере у Шевченка стільки, скільки здума. Всяк піше про нього так, як може. Але є сили, які воліли б знівелювати величну постать Шевченка, очорнити і осквернити світлий його образ. Колиш у нашої пресі прозвучало, що не треба захищати Шевченка: він сам себе оборонить. І справді, коли перечитуєш його твори – натрапляєш на дошкульні відповіді майбутнім авторам недолугих про нього писань:

*„Теплий кожу, тільки шкода –
Не на мене шити,
А розумне ваше слово
Брежує підбите...”*

І все ж – треба захищати Шевченка, його Слово, його правду, його заповіді. А найбільніше – його мову, нашу мову, поза якою неможливо бути справжнім українцем.

Ви тільки вслухайтеся, як освідчувалися в коханні колись юні душі:

... обнялися.
"Серце" – та й зомліли.
Довго-довго тільки – "серце"
Та й знову німіли.
"Годі, пташко!"
"Ще трошечки,
Ще ще сизокралиді!"

А тепер як? "Ну, што, тільки, прокотиться?"
Або: "Давай, тіпа, займись любов'ю".
У Шевченка ж, в "Гайдамаках", – пригадуєте?

"Серце моє, Доле моє!
Соколе мій милий!
Мій!.. – Аж верби нагинались
Служать твою мову.
Ото мова!

Вже й тоді Шевченко висміював тих, хто
послуговувався чужою, позиченою:

...Аж зетлячок,
Спасибі, признався,
З циновицями гудзиками:
"Де ти здесь узявся?"
"З України". – "Так як же ти
Й говорить не вмієш
По здешньому?"
"Ба, ні, – кажу, –
Говорять умію.
Та не хочу..."

Ось ще кілька рядків про те ж саме із вірша
"І мертвим, і живим...":

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу,
Та й більш нічого...

Хіба не актуально звучать ці пророчі Шевченкові
слова й сьогодні? Або ось далі:

...Так і претесь... І всі мови
Слов'янського люду –
Всі знаєте. А свої
Дадітьбі...

На вірш "І мертвим, і живим, і ненародженим
землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє
послання" мені хочеться звернути особливу увагу, бо це
не просто вірш. Це не особистий, а особистісний його
ЗАПОВІТ усьому українському народові, бо і мертві, і
живі, і ненароджені, ті, що в Україні, і ті, що перебувають
за її межами, складають оту єдину сутність, яка
іменується – народ, до якого й звертається Шевченко
кожним словом цього заповіту. Я не знаю, як вивчається
цей твір за шкільною програмою, але варто було б
кожному школяреві з юних літ знати цей вірш напам'ять
і керуватися в подальшому житті Шевченковими
порадами. Пригадуєте, є там такі рядки:

*Не дуріть самі себе,
Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Я свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.*

Усі ви знаєте з газет, скільки було випадків, коли діти не тільки не пускали батьків у їхню ж хату, не тільки виганяли їх за рідні пороги, а вбивали, катували. Хіба це не правда? Це – рецидив відступництва від національних традицій, від культури і поезії. Безкультур'я починається з кинутого папірця на вулиці і закінчується покинутими батьками, або навпаки – покинутими дітьми.

Не можу обминати увагою здавна знайомі усіма вами вірші "Мені однаково, чи буду...", які не раз доводилося читати самотому і чути у виконанні відомих артистів-читців, але найнезабутніше враження справило не тільки на мене прочитання його болгарським актором Іваном Висоцьким перед учасниками Міжнародного Шеченківського свята на Херсонщині, і одним із викладачів відомого ужгородського вузу на такому ж святі у Закарпатті, котрий постав перед слухачами без оголошення, схоже, що і без узгодження з ведучим святкової програми, і неартистично, з гіркотою у голоді почав читати цей вірш ніби в ритмі свого небадужого серця:

*Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісенько мені.
В неволі виріс теж чужими
І, не оплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу.
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні.
На нашій – не своїй землі.
І не пот'яне батько з сином,
Не скаже синові: "Молися.
Молися, сину, за Вкраїну
Його замучили колись".
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люди
Гризлять, лукаві, і в огні
Її, окрадену, збудять...
Ох, не однаково мені.*

А хіба цей зойк стражденної поетової душі неактуально звучав тоді, коли арештовували Івана Світличного, Миколу Руденка, Б'ячеслава Чорновола, Василя Стуса, Михайла Осадчого, Василя Захарченка і їхніх славних побратимів за непокору пануючому комуністичному режимові? Сьогодні він звучить ще актуальніше, ніж будь коли досі!

Ви знаєте, які незліченні обігові кошти спрямовуються сусідньою державою на те, щоб мати нас за споконвічних

"хорів", одучити нас і наших дітей бути українцями, бути справжніми патріотами своєї землі, свого роду і народу, щоб підступно витанити нас із захисного озонного поля національної культури, перетворити у прихильників чужої мови, чужої релігії, чужої історії, чужих звичаїв – усього, що певна частина нашої молоді беззастережно перебімає, не прагнучи навчатися свого, споконвічного, зневажаючи його, поповнюючи тим самим численні ряди відступників – служок горезвісної "п'ятої колонії". Як можна протистояти добре фінансованій інформаційній, ідеологічній експансії суспільної супердержави при нинішньому злиденному рівні захисту наших національних інтересів у царині культури, освіти, медицини тощо, якщо ми лише на 25% – культурні, на 30 – освічені, на 40 – здорові, на 50 – багаті і на всі 100% одурені?

І все ж – як казав колись один мудрий російський поет: "Нам нічого іншого не залишається, як займатися цією безнадійною справою".

9 лютого 1838 року, в Нижньому Новгороді, Шевченко пише вірш "Доля", де є знаменні слова, повторювані потім всіма чесними мислителями світу:

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.*

Того ж дня, звертаючись до своєї долі, у вірші "Муза", він занотовує:

*Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вночі,*

*І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду.*

Він все життя сам казав її і нас учив не брехати. Вся його творчість була не тільки сповідальною, а й заповідальною. Вслухайтесь бодай подумки у камертонне звучання його поетичного Слова, покладеного на музику:

*Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завиває,
Додолю верби гні високі,
Горами хвилі підіймає...*

Це – символічний початок могутнього літературного потоку, з якого наш народ століттями спрагло черпає цілющу силу Шевченкової поезії, яку здавна марно стараються забруднити своїми "стічними водами" бузинові "оглагольники"; потоку, що завершується віршем "Чи не покинуть нам, небого...", написаним за десять днів до смерті.

*Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать
Та заходиться рихтувать
Вози в далеку дорогу,
На той світ, друже мій, до Бога,
Почитчикуєт спочивать.
Або над Стіксом, у раю.*

*Неначе над Дніпром широким,
В гаю – предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатина насаджу,
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралою, посаджу.
Дніпро, Україну згадаєш,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах –
І веселенько заспівает...*

Починав з Дніпра – і Дніпром, котрий, минаючи
Лету – річку забуття, – впадає у вічність, геніально
завершив.

Востаннє Шевченко віщо тримав перо у
руці, коли писав листа до Івана Миколайовича
Мокрицького – управителя канцелярії петербурзького
оберполіцмейстера, – за два дні до смерті. Він скаржився,
що хворий, і що його другий місяць вже не те що на
вулицю, а й у коридор не пускають. Майже все своє
життя Шевченко був невольником. Навіть в останні дні
він, ув'язнений недугою, пише: *"И не знаю, чем кончится
мое затворничество"*.

Ми знаємо: смертю.

Хто скаже, якими були останні слова Шевченка?
В останню хвилину його життя біля нього
не було нікого.

Крім України.

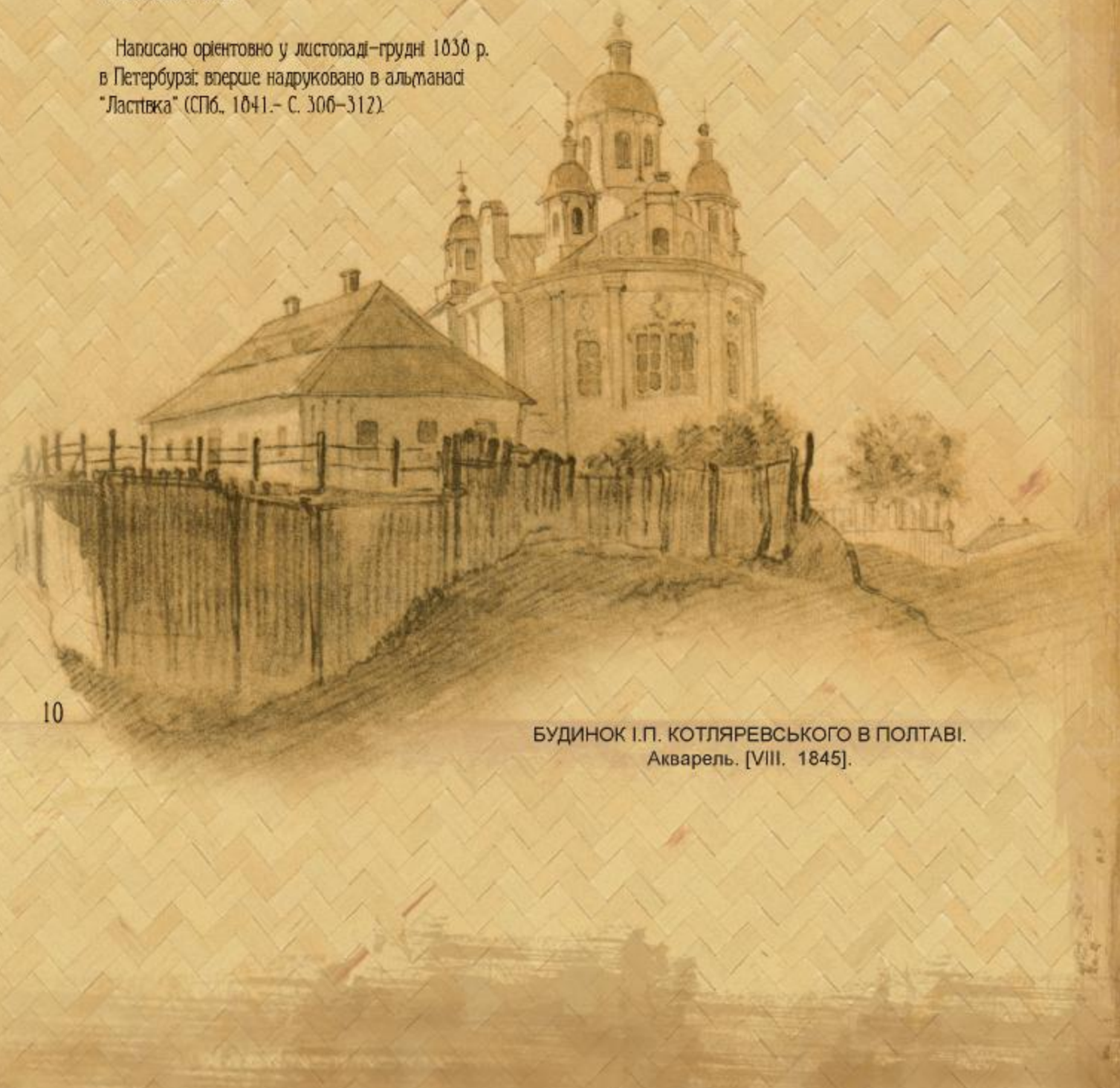
Вона дарувала йому безсмертя.

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ

Лірична поезія (жанровий синтез елегії та оди з елементами поетики народних голосінь), створена під враженням звістки про смерть І. П. Котляревського, якого Шевченко глибоко шанував як національного поета. Пізніше Шевченко з величезною симпатією змалював постать Котляревського в своїй повісті "Близнець" (1855).

Музику до твору писали М. Лисенко, Я. Степовий, Г. Хоткевич та ін.

Написано орієнтовно у листопаді–грудні 1838 р. в Петербурзі; вперше надруковано в альманасі "Ластівка" (СПб., 1841.– С. 306–312).

БУДИНОК І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ПОЛТАВІ.
Акварель. [VIII. 1845].

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гні з вербою
Червону калину,
На калині одиноке
Гніздечко гоїдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питає, не знає.
Згадай лахо, та й байдуже...
Минулось... Пропало...
Згадай добре – серце в'яне,
Чому не осталося?
Отож гляну та згадаю:
Було, як смеркає,
Защебече на калині –
Ніхто не минає.
Чи багатий, кого доля,
Як мати дитину,
Убирає, доглядає,
Не мане калину.
Чи сирота, що до світа
Встає працювати,
Опиниться, послухає,
Мов батько та мати
Розпитують, розмовляють, –
Серце б'ється, любо...
І світ Божий як Великдень,
І люди як люди!
Чи дівчина, що малого

Що день виглядає,
В'яне, сохне сиротою,
Де дітись, не знає,
Піде на шлях подивитись,
Поплакати в лози,
Защебече соловейко –
Сохнуть дрібні сльози.
Послухає, усміхнеться,
Піде темним гаєм...
Ніби з малим розмовляла...
А він, знає, співає,

Та дрібно, та рівно, як Бога благає,
Поки виїде злодій на шлях погулять
З ножем у халяві, – піде руна гаєм,
Піде та замовкне – нащо щебетать?
Запеклюю душу злодія не спинить,
Тільки стратить голос, добру не навчить.
Нехай же лютує, поки сам загине,
Поки безголов'я ворон прокричить.
Засне долина. На калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині –
Пішла дібровою руна,
Руна гуляє, Божя мова.
Встануть сердеги працювать,
Корови підуть по діброві,
Дівчата вийдуть воду брать,
І сонце гляне – рай, та й годі!

Верба сміється, свято скрізь!
Заплаче злодій, лютий злодій.
Було так перш – тепер давись:

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину,
Над водою гне з вербою
Червону калину,
На калині одиноке
Гніздечко гоїдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питає, не знає.

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський отак щебетав;
Замовк, неборака, сиротами кинув
І гори, і море, де перше ватав.

Де ватагу проїдисвіта
Водив за собою, –
Все осталося, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує – тільки слава
Сонцем засіяла,
Не вміре кобзар, бо навіки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,

Тебе не забудуть!
Праведная душе, прийми мою мову
Не мудру, та щирю, прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброва,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай.
Нехай усміхнеться серце на чужині,
Хоть раз усміхнеться, дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.
Прилинь, сизий орле, бо я одинокий
Сирота на світі, в чужому краю.
Дивлюся на море широке, глибоке,
Поплив би на той бік – човна не дають.
Згадаю Енея, згадаю родину,
Згадаю, заплачу, як тая дитина,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.
А може, я й темний, нічого не бачу,
Злая доля, може, по тім боці плаче,
Сироту усюди люде осміють.
Нехай би сміялись, та там море грає,
Там сонце, там місяць ясніше сія,
Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був би з нею й я.
Праведная душе, прийми мою мову
Не мудру, та щирю, прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброва,
Прилини до мене хоч на одно слово
Та про Україну мені заспівай.

КАТЕРИНА

Василию Андреевичу Жуковскому на память 22 апреля 1838 года

Ліро-епічна поема, присвячена поетові В. А. Жуковському із вдячності за участь у звільненні Шевченка із кріпацтва (відпускна має дату 22 квітня 1838 р.).

Поема побутова за тематикою, соціально-етологічна (така, що наголошує звичайний, етико-моральний вимір) за проблематикою, причому основа конфлікту поєднує соціальний і національний плани.

Це одна з найпопулярніших поем Шевченка. Її мистецькі інтерпретації – картина "Катерина" (1842) Т. Шевченка, картини Ф. Кричевського, І. Іжакевича, В. Касіяна, Ф. Коновалюка; скульптура М. Манізера; опера М. Аркаса, романси Я. Степового, Г. Хоткевича, П. Сокальського, А. Кос-Анатольського.

Датується орієнтовно: кінець 1838 р. – поч. 1839 р., Петербург; вперше надрукована у "Кобзарі Т. Шевченка" (СПб. 1840. – С.21–67).

ПОРТРЕТ В. А. ЖУКОВСЬКОГО.
Акварель. [1839–1844].

КАТЕРИНА.
Олія. [Літо. 1842].